

Bibliai tanulmányok.

III.

AZ ÚJ SZÖVETSÉGI IRATOK TÖRTÉNETE.

B e v e z e t é s.

Korábbi cikkemben ¹⁾ igyekeztem kimutatni az ihletést, vagy is azt a minőséget, a melyet az egyházi atyák az új szövetségi iratok kanonicitásának meghatározásánál alapul vettek. Most tehát felveszem a művet, a melyet ez alapra építettek és kimutatom azt, hogy milyen és mekkora volt a keresztény irodalom, a melyből a kánonikus könyveket kiválasztották, s mi történt ez irodalom termékeivel eredetétől kezdve mostanig.

De mielőtt e vizsgálódásunkhoz kezdenénk, szükség egy rövid visszapillantást vetnünk az ó testamentom irodalmára. Főleg azért, mert Jézus is „nem azért jött, hogy a törvényt és prófétákat eltörölje, hanem azért, hogy betöltse.“ ²⁾ S bár Jézus az ó testamentomnak külső absolut alakját tekintet nélkül hagyta, eltörölte, — mindazáltal igyekezett annak lényegéből egy új vallást, a szeretet és igazság vallását alkotni. Továbbá azért is szükségesnek tartom e rövid visszapillantást, mert az első keresztények az ó testamentomi könyveket használták isteni tiszteleteiken; és mert az ó testamentom könyveinek gyűjteménye bizonyos tekintetben irányadó volt a keresztény körökben egy új irodalom előállításánál és összegyűjtésénél. Ezek az okok, a melyek miatt mi az ó szövetségi iratokat nem hagyhatjuk minden tekintet nélkül a keresztény irodalom tárgyalásánál.

Ó testam.
kánon.

Az ihletésről irt értekezésemben azt is kimutattam, ³⁾ hogy a hajdankor nevezetesebb vallásainak mind voltak bizonyos szent könyveik. Volt a kínaiaknak, hinduknak, perzsáknak, egyptomiaknak, babylonbelieknek és főniciabelieknek. Igen valószínű, hogy részint ezeknek példája; részint a honfiúi és vallásos érzelem vitte rá a zsidókat, hogy nemzeti irodalmuk termékeit szenteknek tekintsék. Anynyival inkább, mert nemzeti intézményök vallásos alapra volt helyezve, theocratia volt. Vallásukat pedig igaznak tartották.

¹⁾ Lásd „Ihletés“ című cikkemet a Ker. Magvető V-ik kötetében. —
²⁾ Mát. 5, 17. — ³⁾ Lásd Ker. Magvető V-ik kötet.

Ez okból igen természetes volt a zsidóknál ama kívánság kifejlése, hogy az „igaz vallásra“ vonatkozó iratok öszszegyűjtve fennmaradjanak. A régi orthodox egyházi atyák azt hitték, hogy a mint az egyes ó testamentomi könyvek előállottak, azokat a zsidók azonnal hozzá csatolták a gyűjteményhez, s szenteknek és istenileg ihletetteknek tekintették. Azonban e nézet nem csak helytelen, hanem történelmileg sem áll, mert az ó testamentomi könyvek nem állnak időszaki rendben. Némelyek pedig, mint Kohelet (Prédikátor), Eszter, Énekek-éneke vagy nem tartoznak a vallásra, vagy ha oda tartoznak is, csak távoli és erőltetett vonatkozással. Ezeknek szent voltát a későbbi zsidók is kétségbe vonták. Továbbá nincs is semmi adat, a mi az egyh. atyáknak e nézetét igazolhatná.

Egy monda, mely a Talmudban maradt fenn, azt állítja, hogy az ó testamentum kánonja már az Ezdrás által alapított, az új Jeruzsálemmel kezdődő és 120 tagból álló collegium (הַגְּבֻרִים הַגְּדוֹלִים = Synagoga magna, viri concilii magni) által meg volt állapítva. E szerint az ó test. kánonja már a persa uralom 2-ik száz évében be lett volna fejezve. Egy másik monda ismét mindent Ezdrásra viszen vissza, az 5-ik száz közepére Kr. e.

Az igaz, hogy Ezdrás sokat fáradozott az ó test. kánonja körül. Ő megkezdte az ős héber irodalom helyreállítását, öszszegyűjtését. De hihetetlen, hogy az ő idejében a héber irodalom öszszes termékei öszsze lettek volna gyűjtve, s ennél fogva a kánonra nézve végmegállapodásra jöttek volna; mert látjuk 2 Makk. 2, 12-ből, hogy Nehemiás „könyvtárt szerzett“ stb. Előtte tehát Ezdrás csak a Mózes öt könyvét szedhette rendbe. Hogy Ezdrás idejében a Penta-teuchus készen is volt, ez nem csak lehetséges, de valószínű is. ¹⁾ A mi pedig a kánont illeti, erre nézve ismét látjuk, hogy Ezdrás és Nehemiás könyveit csak a hellenismus kezdetével vették fel a kánonba; Jeremiást a Dániel idejében tették hozzá; Dániel könyvét pedig Judás Makkabeus ²⁾ csatolta a kánonhoz.

Egyébiránt akár mint fejlődött a kánon ügye a hébereknél, annak részleteit most mellőzöm. Csak a szent könyvek öszszegyűjtésének indokát és a kánonnak két irányban való kifejlését érintem röviden.

A mint a szentnek tartott héber nyelv (לְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ) Krisztus ideje felé már anynyira hanyatlott, hogy a zsidók nem ér-

¹⁾ Spinoza: Tract. theol.—politicus. VIII. §. 48. etc. — ²⁾ 2 Makk. 2, 14.

tették, sőt a helyett a syro-kaldei dialectust beszélték: fájdalommal tapasztalták a nemzet jobbjai, hogy a nemzeti ősz nyelvvel együtt az ősök szelleme is kihal az utódok kebeléből, s mind jobban-jobban befészkeletti oda magát a hellenismus. Ezért arra törekedtek, hogy az ősök drága nemzeti irodalmi termékeit megmentésük, és legalább a vallás szabályozójává tegyék. A szándék nemes volt. Azonban a héber nemzet jobbait az ősök iratainak megmentési törekvése kissé túlságba ragadta. Abba t. i. hogy miután elődeikről azt tartották, hogy azok Istennel közvetlen érintkeztek, ezért túlbecsülték azok iratait. Hogy mennyire túlbecsülték, mutatja az, hogy rabbi Akiba az „Énekek-éneke” feletti örömeiben ily szavakra fakadt: „A világ nem érdemelte meg azt a napot, a melyen az Énekek-éneke Izraelnek adatott; mert habár a szentiratok (ketubim) mind szentek is, mindazáltal az Énekek-éneke legszentebb.“¹⁾ Miután tehát a próféta-ság megszűnt, — a mi szerintök Malakiás után történt, — innen azt állították, hogy ihletett könyvet se szerezhetett azután senki. Hogy pedig tényleg mégis van oly könyv a palestinai kánonban, a melyet később irtak, ennek oka abban rejlik, hogy az ily könyveknek korábbi prófétaik neveit adták, s azok nevei alatt forogtak a zsidók kezében.

A palestinai zsidók jobbainak e törekvése oda vitte lassan a nemzeti irodalom termékeinek öszszegyűjtését, hogy az már Kr. e. a 2-ik század közepén be volt fejezve, — habár hivatalosan megállítva csak Jeruzsálem elpusztulása után lőn. E kánon 22 könyvből állott. A palestinai zsidók ezután több könyvet nem adtak a kánonhoz. Különösen a jeruzsálemi theologiai főiskola szigorúan ügyelt arra, hogy több könyvet ne vegyenek fel sinormértékül az igaz vallás megállított bizonyítékai közé. Josephus Flavius²⁾ is csak 22-öt³⁾ említ. A hébereknél valószínűleg azért volt szent jelentősége a 22-ös számnak, s azért ragaszkodtak annyira ahhoz, mert ők ábécéjükben 22 betű van.

Palestinában e szerint mintegy végleges megállapodásra jutott a kánon ügye. Azonban egészen másként állott ez az alexandriai zsidóknál Egyiptomban.

¹⁾ Misna Jadajim. III, 5. — ²⁾ Contra Appionem Lib. I. c. 8. — ³⁾ Az ó test. 22 könyve Josephus szerint: Mózes 5. könyve. — 13 próféta-irat: 1.) Józsué. 2.) Birák Rútál. 3.) Sámuel két könyve. 4.) Királyok két könyve. 5.) Krónikák. 6.) Ezdrás és Nehemiás. 7.) Eszter. 8.) Ézsaiás. 9.) Jeremiás és az ő siralmi. 10.) Ezekiel. 11.) Dániel. 12.) A 12 kisebb próféta. 13.) Jób. — A 4 szentirat: 1.) Zsoltárok. 2.) Példabeszédek. 3.) Prédikátor. 4.) Énekek-éneke.

Miután a zsidók a fogságból való hazatérés alkalmával nem sok jót reméltek a persák és seleucidák uralma alatt, ennél fogva sokan külföldön maradtak. Különösen sokan telepedtek le Alexandriában. Minthogy pedig Alexandriában a héber nyelvet lassanként elfeledték, s helyette az ott beszélt macedoni tájbeszédet (κοινή διαλεκτική) használták, szükségessé vált szent könyveiknek görög nyelvre való lefordításáról gondoskodniok. Ez okból mindjárt Kr. e. a 3-ik százban hozzá is kezdetek a biblia fordításához. Legelőbb lefordították a Mózes 5 könyvét; azután a Zsoltárokat; azután Józsuét, a Birák könyvét stb. míg végre a 2-ik százban már minden héber könyv le volt görögre fordítva. Ez az ó testamentomnak legrégebb görög fordítása.¹⁾ Ezt alexandrininek nevezik azért, mert Alexandriában készült. Nevezik még Septuaginta versionak is, vagy egyszerűen Septuagintanak (=LXX), egy némi történeti színezettel irt könyv után, melyet valamely író Ptolemeus Philadelphus egyiptomi király testőr kapitányának, Aristeasnak, neve alatt adva ki, annak fordítását 72 zsidó férfinak tulajdonítja, de a mely könyvet Aristeas halála után 200 évvel irtak. Ezt használták Palestinán kívül az elgörögösödött zsidók, vagy is hellenisták mindenütt.

Azonban az ősvallás bizonyítékait és a nemzeti irodalom kincseit a hellenisták is épen oly szentnek tartották, mint a palestinabeliek, avál a különbséggel, hogy ők az ihletésnek nem szabtak határt. Bizonyítja ezt a Bölcsesség könyve 7, 27; bizonyítja Philonak (Quis rer. div. haer. 52. §-ban) egy nyilatkozata, a hol azt mondja: „a lógos, mint Isten igéjének magyarázója, épen ugy munkál most is minden bölcsben és kegyesben s prófétául avatja, mint a régi isteni férfiakban.“

De minthogy a hellenisták már szabadabb irányt, a haladás elvét követték, ennél fogva a kánon alkotásánál is több szabadsággal jártak el. A mily arányban elfogadták a plátói kijelentés elvét, abban az arányban keletkeztek e nézettel rokon iratok, melyeket ők minden fenhagyás nélkül hozzácsatoltak a görögre fordított ótest. könyvekhez. S miután nem anynyira a hébert, mint inkább a görög LXX-át olvasták, ezért gyakran felcserélték az ó és új köny-

¹⁾ Az Ál-Aristeas, Aristobul, s utána alexandriai Kelemen (Strom. lib. I et V) és Eusebius (Cronicon, p. 187. Praepar. Evang. lib. VII. c. 13. lib VIII. c. 9). említi, hogy lett volna egy régebbi fordítás a LXX-nál; de miután semmi maradványa nincs, ennél fogva bizonytalan, hogy valósággal létezett-e ilyen fordítás.

veket. Ha valamely új munka egy ó-hoz hasonlított, vagy ha az alexandriai philosophia szellemében volt írva, ¹⁾ azt felvették a kánonba a Kr. előtti utolsó és Kr. utáni első száz években. Innen szent könyvek száma is nagyobb lett. Ilyen formán anynyira megsaporodott a hellenistáknál a szentkönyvek száma, hogy a LXX-ban 11 könyvvel van több a palestinai zsidók kánonjában levő 22-nél. A hellenisták kánonjában tehát 33 könyv van.

A palestinai kánonban a szent könyvek történeti, prófétái és szentirati könyvekre vannak felosztva. Ugy látszik ezt ismerte Jézus is, mert Luk. 24, 44-ben így szól: „A melyek megírtattak a törvényben, a prófétáknál és zsoltárookban.“ De a hellenisták e rendet is megváltoztatták. Miután ők még egyes történeti és prófétai iratokat csatoltak hozzájuk, azért a gyűjteményt is prósai és költői könyvekre osztották.

Igy fejlődött az ó testamentomi könyvek kánonja egymástól függetlenül Palestinában és Egyiptomban egészen Jeruzsálem elpusztulásáig. Ekkor a zsidók visszavonultak az ó testamentomi vallásra. Megvetettek minden újítást. Most még inkább ragaszkodtak a 22-höz és kárhoztatták a többi könyveket. Egy kis változás azonban a palestinai kánonban is történt a 4-ik százban akkor, mikor a Talmud által kifejlett új zsidó vallás Synagógája 5 ünnepet rendelvén, azt határozta, hogy ez 5 ünnepen 5 kis könyv olvastassék, t. i. 1) az Énekek-éneke páska ünnepén; 2) Rúth pünkösztkor; 3) Jérémiás Siralmi Jeruzsálem elpusztulása emléknapiján; 4) Prédikátor öszszel; 5) Eszter Purim ünnepén. A synagógának e határozata következtében némely könyvek elváltak azoktól, a melyekkel eddig egy egészet tettek, mint p. o. Ruth a Birák könyvétől, és a Siralmak könyve Jeremiástól. Így két könyvvel szaporodott a palestinai kánon. Ez okból a Talmud 24 könyvet említ és az egész ó testamtomot 24-nek nevezi. A Talmud 24 könyve (עֲשָׂרִים וְאַרְבָּעָה) a következő: I.) M ó z e s 5 k ö n y v e (חֲמִשָּׁה חֻמְשֵׁי מֹשֶׁה) - II.) 8 prófétai könyv (נְבִיאִים προφηται) a Baba batra I, 14 szerint: 1) Józsué; 2) Birák, 3) Sámuel; 4) Királyok; 5) Jeremiás; 6) Ezekiel; 8) a 12 kisebb

¹⁾ A hellenisták Kr. e. a 2-ik száztól kezdve mind görögül írtak. Irtak drámákat, épósoakat stb. Ezeknek tárgyát és tartalmát a Pentateuchusból vették, p. o. a milyen az ἑξαιγωγή = az Egyiptomból való kivonulás története. Hellenistáktól valók a Sibyllai versek is a 2-ik százból Kr. e. Így ment át izrael irodalma más népekébe, s ő maga megszűnt fejlteni.

próféta. — III. A h a g i o g r a p h á k (כתובים ἁγιόγραφα) ugyanott ezek:

1) Rúth; 2) Zsoltárok; 3) Jób; 4) Példabeszédek; 5) Prédikátor; 6) Énekek-éneke; 7) Siralmak; 8) Dániel; 9) Eszter; 10) Ezdrás Nehemiással; 11) Krónikák.

Megjegyzendő, hogy a palestinai zsidóknak is voltak még könyveik az említett 24-en kívül, a melyeket ők szintén ihletetteknek tekintettek, s a melyeket emlékezet utján a mostaniaknak szerzői felhasználtak; de ezek elvesztek. Azonban nevök fenmaradt azokban, melyekben az egyes szerzők felhasználták. Ilyen elveszett könyvek: 1) Jehova hadakozásainak könyve (4 Móz. 21, 14); 2) Jásár könyve (Józ. 10, 13 2 Sám. 1, 8); 3) Egy könyv, melyben Sámuel a királyság jussait írta meg (1 Sám. 10, 25); 4) Salamon 3000 példabeszéde; 5) az ő 1005 éneke; 6) és az ő természetrajza az állatok, növények és fákról (1 Kir. 4, 32. 33.); 7) Salamon cselekedeteinek könyve (1 Kir. 11, 41); 8) Dávid király krónikája (1 Krón. 27, 24); 9) Júda és Izrael királyainak kronikái (Kir. és Krón. könyvei); 10) Sámuel látnok könyve (1 Krón. 29, 29); 11) Nátán próféta könyve (1 Krón. 29, 29); 12) Gád látnok könyve (1 Krón. 29 29); 13) A silóbeli Ahija prófétiája (2 Krón. 9, 29); 14) Iddó látnok látásai Jeroboám ellen (2 Krón. 9, 29); 15) Semaja próféta könyve (2 Krón. 12 15); 16) Jehunak, a Hanani fiának, könyve (2 Krón. 20, 34) 17) A látnokok mondásai (tán a Hoseásé, 2 Krón. 33, 19.); 18) A Siralmak (valószínűleg nem a mai Jeremiás Siralmi, 2 Krón. 35, 25).

Az egyházi atyák inkább csak a görögnyelvet értvén, az egyház keleten hosszas ideig csak az alexandriai fordítást használta. A palestinai keresztények pedig a zsidó kánonnal éltek. A latin nyelvet beszélő keresztények számára is le fordították ugyan az ó testamentomi könyveket; de nem a palestinai, hanem az alexandriai kánonból. Innen az alexandriai szöveg a latinok előtt könnyen eredetinek tűnt fel, és ők az apocryphusokat egyenlőknek tekintették a kánonikusokkal.

Az első ker. egyházak részint a palestinai zsidóktól, részint a hellenistáktól átvették az ó testamentomi könyveket minden kritikai vizsgálat nélkül. Átvették úgy, a hogy kapták. Itt két dolog tűnik fel: 1-ör az, hogy a kánonikus és nem-kánonikus könyvek

közi határt nem lehet az új testamentumból meghatározni; 2-or az, hogy a zsidó keresztények egy része az ó testamentom héber szövegének egy arámi és görög fordítását is használta. S minél inkább növekedett a keresztények száma oly tartományokban, a hol görögül beszéltek, annál inkább kezdték használni a LXX-át. Innen szükségkép következett az, hogy a LXX s hajáságos darabjait (ó test. apocryphok) is egyenlő becsüeknek tartották a héber szöveg többi könyveivel, és így a zsidók által a kánonikus és apocryph iratok közé húzott határvonal teljesen elenyészett.

Ez a körülmény természetesen villongást támasztott a zsidók és keresztények közt. A keresztények jobbjai e villongást ki akarván egyenliteni, vizsgálat alá vették az ó testamentomi könyveket, s nyomozás utján igyekeztek kiválasztani azokat, a melyek régiebbek. E tekintetben Melito sardesi püspök fáradozott legelőbb az ó testamentomi könyvek körül, a 2-ik száz esztendő 2-ik felében. De ő csak 22 könyvet említ ¹⁾. Utána Origen veszi fel a nyomozás fonálát a 3-ik százban. Eleinte ő is csak 22-öt említ. Később azonban a LXX-féle bővítéseket ő is a kánonba tartozóknak állítja, — sőt Julius Africanushoz írt levelében nem csak védi ezek kánonicitását hanem még csonkítással is vádolja a palestinabelieket. Már Hieronymus ²⁾ egészen a palestinabeliek korábbi álláspontjára helyezte magát és azt vitatta, hogy a kánonikus könyvek száma csupán 22, és csak az hiteles, a mi héberül van írva ³⁾. Mindazáltal annyit ő is megenged ⁴⁾, hogy bár az apocryphok nem szolgálhatnak a dogmák tekintélyének bebizonyítására; de a nép épületére hasznosak lehetnek.

Azonban az egyházi atyáknak e vizsgálódása és felszólalása eredménytelen maradt; mert az alexandriai kánon mégis érvényre jutott a LXX és annak latin fordítása útján a keresztényeknél. Tán jobbis volt ez így, mert különben az apocryphok elvesztek volna. Így legalább nagy részben megmaradtak.

A közép korban Hieronymus, főleg pedig Augustin tekintélye után egyenlő tekintélyben állottak az apocryphusok a kánonikusokkal egészen a reformációig. A reformációkor a reformátorok újra vizsgálat alá vették az alapszöveget. A mely könyvek a héberben megvannak, azokat magtartották, a többit elvetették. Különösen Luther csak azokat tekintette hiteleseknek, a melyeknek alapszövege héberül is megvan. Ezekkel szemben a római egyház a tridenti zsinat IV-k

¹⁾ Euseb. Hist. eccl. lib. IV. c. 26. ²⁾ Prologus Galeatus. ³⁾ Epist. 71. ad Lucinium, §. 5. ⁴⁾ Praefat. in libros Sal.

ülésében ¹⁾ kánonikusoknak nyilvánította a Vulgátában levő ó test. könyveket, Ez dr. 3-ik és 4-ik könyvén, a Makkabeusok 3-ik könyvén és Manasses imáján kívül.

Későbbi theologusok ki akarván kerülni ama határozat megszorítását, az ó testamentomi könyveket 1-ső és 2-ik kánonra osztották. Ez azonban a szigoru róm. catholicismus szempontjából elvetendő. Később 1672-ben a keleti egyház is felvette az apocryphusokat a maga kánonjába. És így csak a protestáns egyház maradt meg az eredeti héber szövegben levő könyvek mellett.

Ez az ó testamentomi könyvek gyűjteményének rövid vázlata.

Ha már most az ó testamentom irodalmát vizsgáljuk, úgy találjuk, hogy a zsidó nemzet hanyatlásával annak irodalma is hanyatlott, sőt mintegy beolvadt más népekébe. Azonban e hanyatlás az apocryph iratokkal nem fejeződött be egészen. Nem, mert épen e hanyatlásnak utolsó felében megjelenik a keresztény irodalom, és az, mintegy utó ága az irodalomnak, új életet önt a hellenismusba.

Az igaz, hogy az irodalomnak ez utó ága már nem oly változatos, mint az előbbi. Ennek csak egy központi gondolata van, a mely körül, mint egy sarok körül, az egész forog. Továbbá nem is oly művészi, mint az előbbi. Rajta van az idő nyoma; lácszik rajta, hogy a pillanat és az élet szorongatásainak kifolyása. Mindazáltal ebben is van rend. Ez irodalomnak is több neme van. S habár az egészen egy alapgondolat huzódik át; mindazáltal ez a gondolat, s ez által ez irodalom oly magasztos, hogy tartalmánál fogva minden korábbi iratot háttérbe szorit.

E magasztos irodalom termékeinek hivatalos gyűjteménye az új testamentom, a melyet az egyh. atyák ez irodalom összes termékeiből kiválasztottak és apostoli eredetűnek, ihletettnek, s ennél fogva *isteni tekintélyvel* (divina auctoritas) bírónak nyilvánítván, a vallásos és erkölesi élet sinormértékévé (potestas normativa et judicialis) tették; egyszersmind kimondották, hogy ez iratok nem csak „Istenség szavát” teszik, de nincs is azokban semmi egyéb Isten szavánál.

És már enynyi előzmény után lássuk mi az új testamentom.

Új testamentom, vagy új szövetségi könyvek alatt értjük ama könyvek gyűjteményét a keresztény egyházban, a melye-

Kánon fogalma.

¹⁾ Decret. concil. Trid. Sessio IV. can. 1.

ket az egyház a Jézus által tett kijelentés valódi okmányainak tekint. E gyűjteményt az egyház apostolinak és ihletettnek tartja, s eleitől fogva minden párt és felekezet a maga nézetei alapjává tette. Új szövetségi kánonikus könyvek alatt ama 27 új szövetségi könyv összességét értjük, a melyek a latin egyházban I. Gelasius római püspöknek 494-ben kiadott rendelete következtében, mint apostoli eredetűeknek és ihletettnek nyilvánított könyvek, érvényre emelkedtek, s melyeket a reformátorok is elfogadtak, és ma mind a római, mind a protestáns egyházban a vallás alapjául szolgálnak. A ker. irodalomnak tehát ama termékeit, melyek a mi új testamentumunkban vannak, összesen kánonikusoknak nevezzük.

A κανών ¹⁾ (kánon) szó eredetileg a görög κανών, κανώνη és a héber קִנְיָן szavakkal egyértelemben jelent a régi klasszikus írónál nád-szálát, innen egyenesrúdat, pálczát, a mivel valamit mérnek; innen sinormértéket, szabályt. Az új testamontomi írónál a Károli fordítása szerint Gal. 6, 16. Filip. 3, 16-ban jelent sinormértéket, regulát, alapelvet, 2 Kor. 10, 13-ban működési kört.

A κανών szóval az alexandriai grammatikusok ²⁾ eredetileg jelölték a tulajdonképi régi görög klasszikus iratoknak azt a részét, a melyeket ők tiszta görögségök, nyelvtani és költői alakjaik miatt minták gyanánt tekintettek. A κανών szó használata átment ezektől az egyházi atyákhoz.

Azonban a κανών szót a ker. egyházban legelőbb a 4-ik százban kezdték az ihletettnek és hitelesnek tekintett ó és új szövetségi könyvekre alkalmazni. E szó ily alkalmazásban legelőbb Athanasiusnak „Epistola Festalisában“ jó elé (365-ben) és a „Synopsis Sacrae Scripturae“-ban, a mely utóbbit hamisan Athanasiusnak tulajdonítják. E munkák irói tisztán kimutatják nekünk, hogy ők mely iratokat tartottak hiteleseknek, ihletetteknek és egyházilag elfogadottnak az ó és új testamentomi könyvek közül.

Az ötödik száz esztendő elején az egyház, különösen a latin egyház, hasonló értelemben oly iratgyűjteményt jelölt a kánon szóval, a melyet kánoni tekintélyűnek tartott. Már a korábbi idők-

¹⁾ Credner: Zur Geschichte d. Kanons. S. 1—68. — De Wette: Einleitung in d. A. Test. §. 18—29, — Hilgenfeld: Der Kanon u. d. Kritik des N. T. Halle, 1863. — Lardner, Credibility of the evang. History. ²⁾ Quintilian: Instit. Rhet. X. 1, 54. 59.

ben használták a ker. atyák a *κανών* szót egy bizonyos dogmatikus értelemben, jelölvé a *κανών τῆς ἐκκλησίας*, *κανὼν ἐκκλησιαστικῆς* kifejezésekkel a hitszabályt (regula fidei); szóval mindazt, a mit a keresztény életben szabály-adónak lehetett és kellett venni. A *βιβλία κανονικά*-val ¹⁾ jelölték amaz iratokat, a melyek a hitszabályok forrásai gyanánt szolgáltak; *βιβλία κανονισμένα* kifejezéssel pedig ama könyvek jegyzékét, a melyeknek száma meg levén határozva, e meghatározás által azokat más könyvektől külön választották.

Ezekből láthatjuk, hogy az atyák és az egyház csupán amaz új testamentomi iratokat tekintették kánonikusoknak, melyeknek száma meg volt állapítva és külön választva a ker. irodalom számtalan más termékeitől. A kánonikus kifejezés ilyen formán mintegy műszóvá vált, megfelelőleg a klasszikus kifejezésnek. Azonban hibáznánk, ha azt gondolnók, hogy az atyák a kánonikus kifejezéssel amaz iratok tartalmát is jelölték. A kánonikus kifejezés eleinte egyáltalában nem vonatkozott azok tartalmára, abban az értelemben, hogy avál az élet és hit sinormértéket jelöljék. Ők csak azt akarták evel kifejezni, hogy valamely irat egy bizonyos elkülönített irat-osztályhoz tartozik.

Később aztán arra az eszmére jöttek, sőt meghatározták, hogy egy oly iratnak, a mely kánonikus, s a mely ennél fogva ihletett és hiteles, szabályozónak kell lenni a hit és életre nézve. Eként az utóbbi nézet túlsúlyra emelkedvén, háttérbe szorította az előbbit, — és így kánonikusnak csak azt tekintették, a mely normativum gyanánt szerepelt.

Nevezték még az új testamentomi könyveket Origen *ἐνδοξογραφα*, ²⁾ vagy is testamentomi iratoknak; Basilius és Epiphanius *ἐνδοξοτετα*-nak ³⁾.

A ker. irodalom termékeiből legelőbb római püspök Marcionnak volt egy gyűjteménye 150 körül Kr. u. Ez a gyűjtemény egy evangéliumból és Pálnak 10 leveléből állott. De még ekkor semmi kánoni tekintélye nem volt ez iratoknak. Iraeneus, Tertullian és alexandriai Kelemen írtaiban ezt már bővitve találjuk. Origen a 3-ik száz közepén még tovább bővíté. Eusebius ⁴⁾ híres egyháztörténet-író a következőleg osztályozza az akkor létezett új szövetségi iratokat:

1) Olyanok, a melyek általánosan (?) el voltak ismerve *ἐμο-*

¹⁾ Conc. Laodic. Can. 59. Origenes apud Ruffinum. ²⁾ Philocalia, c. 3. Euseb. Hist. eccl. lib. III. c. 3. ³⁾ Eusebii Chronicon. ⁴⁾ Hist. Eccl. lib. III. c. 25.

λεγομένα) apostoli eredetűeknek. Szerinte ilyenek: a négy evangéliom, az apostolok cselekedetei, Pálnak 14 levele, János első levele és Péter első levele.

2) Olyanok, a melyeknek apostoli eredetét nem mindenki, de sokan elismerték (ἀντιλεγομένα). Ilyenek: Péter 2-ik levele, János 2-ik és 3-ik levele, Jakab és Júdás levele. A Jelenések könyvére nézve ő is haboz.

Ide számítja még Eusebius a következő iratok is, a melyek a jelenlegi új testamentumban nincsenek meg: Acta Pauli et Theclae, Péter Jelenéseit, Hermás pásztor látásait, parancsolatait és hasonlatait, Barnabásnak a Korinthusiakhoz írt levelét, és az Apostolok tanításait. És azt jegyzi meg ezekről, hogy habár ezek nem kánonikusok is, mindazáltal épületesek.

3.) A harmadik osztályba tartoznak azok, a melyeket általában (?) hitelnélkülieknek tartanak. Ezek szerinte nem hasonlíthatók össze a kánonikusokkal tartalmukra nézve; mert történeti tekintetben meseszerűek, dogmai tekintetben eretnekek. Ezért ezeket ἄτοπα-eknek és istenteleneknek nevezi. Athanasius és Ruffinus pedig ez utóbbiakat ἀπόκριστα¹⁾ névvel jelölik. Ilyenek: Mária születéséről írt evangéliom, Protevangéliom, Jézus csecsemő koráról írt két evangéliom²⁾, Abgarus edessai királynak Krisztushoz írt levele, s Krisztusnak erre adott válasza, Nikodemus evangélioma, Pálnak a laodiceabeliekhez írt

¹⁾ Az egyházi atyáknál az apocryphus szónak is különböző jelentése volt koronként. Már Nissai Gergely csak a Jelenések könyvét tartja apocryphusnak. Augustin mindazokat apocryphoknak nevezi, a melyeknek eredetét az egyh. atyák nem tudták; vagy Hieronymus szerént nem voltak cimszerűek. Ruffin pedig kiválsólag csak azokat nevezte apocryphoknak, a melyek oly dolgokat tartalmaztak, a miket minden ember nem tudna megérteni, s ennél fogva félremagyarázásra adnának alkalmat. ²⁾ Jézus csecsemő koráról írt evangéliomnak egy régi kézírata ma is létezik Velsh nyelven „Mabinogi Jesu Grist“ cím alatt; mint szintén Nikodemus evangéliomának is van egy régi nyomtatott fordítása Angliában 1509-ből „Wynkyn de Worde“ cím alatt. Megjegyzendő, hogy a Koranban és a Hinduk mythológiájában említett legendák szoros kapcsolatban vannak az itt elősorolt könyvek némelyikének tartalmával. Különösen a Jézus csecsemő koráról írt evangéliomban neki tulajdonított cselekedetek és csodák épen azok, a melyeket a hinduk az ők istenöknek Krishnának tulajdonítanak (Th. Maurice: History of Hindostan).

levele, Pálnak Senecához és Senecának Pálhoz írt leveleik, Római Kelemennek a Korinthusiakhoz írt két levele, Ignácznak az Efezusiakhoz Magnesiabeliekhez, Trallesbeliekhez, Rómáiakhoz, Filadelfibeliekhez, Smyrnabeliekhez és Polycarphoz írt levelei, végre Polycarphnak a Filippibeliekhez írt levele. Voltak még ezeken kívül mások is, de itt csak azok neveit említettem meg, a melyek ma is léteznek „Új szövetségi apocryphus“ könyvek czime alatt. Az ezeken kívül még ide sorozott, de elveszett könyvek czimeit alább említem meg.

Az első 3 százban tehát ingadoztak az egyh. atyák a kánonra nézve. Némely gyülekezetek és némely pártok apostoliaknak tekintettek némely iratokat. Mások meg éppen azokat vetették el, a melyeket némelyek, mint Eusebius is, apostoliaknak tartottak, p. o. az enkratiták a Pál leveleit.

Igy tartott a zavar és bizonytalanság a 3 első százban. Átment ez a 4-ikbe is. Sokan, mint p. o. Athanasius, a jelenlegi kánonikus könyvek valódiságát igyekeztek kimutatni; mások ellenök írtak. Különösen Faustus, kárhágói püspök, ki a manichaeismus felett Augustinnal folytatott vitájáról híres, így ír a 4-ik százban: „Azokat a könyveket, a melyeket mi evangeliomoknak nevezünk, az apostolok halála után sok idővel ismeretlen emberek írták, a kik félve attól, hogy az emberek nem hiszik el azokat, a miket ők mondanak, ezért irataikat azok nevei alatt adták ki. Innen van az a sok ellenkezés bennök, hogy azokat öszszhangzásba hozni nem lehet.“ Egy más helyen a kánonikus könyvek tekintélyének véddőivel szemben így nyilatkozik: „Elődeitek sok oly dolgot vegyitettek a mi urunk irataiba, a melyek bár az ő nevét viselik, mindazáltal nem tükrözik vissza az ő elveit. Ezért nem kell csodálni, ha mi gyakran kimutatjuk, hogy amaz iratokat nagy részben fél-zsidók szerkesztették, minden öszszefüggés nélkül, s az apostolok neve alatt tele töltötték saját tévedéseikkel.“

Hogy mily bizonytalanság volt a 4-ik százig az egyes ker. felekezetek közt az új testamentom könyveire nézve, kitetszik onnan is, ha megemlítjük, hogy a marcioniták (egy Palestinában, Syriában és Egyiptomban elterjedt felekezet) azt hitték, hogy az evangeliomok igaztalan dolgokkal vannak tele. A manichaeusok egészen más új testamentomot tartottak hitelesnek, mint a mostani. A korinthiak

elvetették az Apostolok cselekedeteit; az enkratiták és sevenek az apostolok cselekedeteit és Pál leveleit. Az ebioniták vagy nazarenusok szintén elvetették Pálnak minden levelét és őt ámitónak tartották. Egyetlen oly irat se volt tehát, a melyet általánosán mindenki és mindenütt elfogadott volna.

Kérdés: minő elvet lehetett és kellett követni, hogy elhatározottassék, mely iratok hitelesek, s melyek nem, miután a létező kéziratok emberi kéziratok voltak és egyikben se volt rajta az isteni kijelentés és helybenhagyás bélyege? Egyiknek külseje épen olyan volt, mint a másiké. Egyikről se lehetett külsejére nézve azt állítani, hogy Isten, vagy valamelyik angyal adta az embereknek. Az egyetlen helyes út a kritika lett volna. Azonban miután az egyházi atyák nem voltak kritikusok, tehát csak az egyéni ítéletnek kellett a kérdést eldönteni a hagyomány alapján. Ez alapon az egyh. atyák némely könyveket hiteleseknek és apostoli eredetűeknek tekintettek és nyilvánítottak mások felett. Ez azonban csak egyéni ítélet volt, a mi soha sem vált általános szabállyá az egész kereszténységre nézve; mert mindig voltak velök szemben oly egyéni tekintélyek, a kik törekvéseiket ellensúlyozni tudták.

A míg az egyes ker. községek egymástól el voltak különítve s nem volt egy-egy tekintély, a mely őket mintegy kapocs gyanánt összetartsa, addig a külön nézetek közt közös megállapodás nem jött létre. Ez az elkülönözve lével alkalmas volt arra is, hogy a külön nézetek terjedjenek, újabb felekezetek keletkezzenek, s eretnek nézeteiknek részint tanítás, részint írás által terjedést szerezzenek. De mihelyt a kereszténység nagyobb mérvben terjedt, s egymás közelében újabb egyházközségek keletkeztek, ezek egymással bizonyos szellemi viszonyba léptek, sőt egy közös felügyelőt ismertek el fejöknök. Ekkor már nem terjedhettek oly könnyen és minden akadály nélkül az ellentétes nézetek. S ha terjedtek, szükségképpen villongásokat, vitákat, és üldözéseket idéztek elé az ellenzők részéről.

E viták azonban nem törtek ki addig, a míg a keresztények kívülről üldözve voltak a pogány római császárok részéről. Miután N. Constantin 324-ben trónra lépett, alatta mind inkább terjedt a ker. szabadság. Mihelyt tehát a kereszténység megszabadult a külső ellenségtől, s külsőleg és hatalomban erősödött, azonnal lábra kaptak a különböző dogmatikai nézetek és bátran szembe-

szállottak egymással az egyes dogmák védői. Az első 3 százban már mintegy 50 felekezet keletkezett a ker. egyházban, melyek mindenké- nek voltak saját újszövetségi irataik, melyekhez szorosan ragaszkodtak s mások felett becsültek; megvoltak sajátos dogmatikai nézete- ik is, melyek főleg „Jézus személyére, az ő természetére, Istenhez való viszonyára, a világ teremtésére, az egyház lényegére, a húsvé- ti időre és az eretnekek keresztelésére“ stb. vonatkoztak.

E kérdések közt legfontosabbnak lászott az egyh. atyák előtt a 4-ik száz elején a „Jézus természete“ feletti vita, mely Sándor alexandriai püspök és az ő presbytere Arius közt fejlett ki, s mely mintegy felriasztani lászott az egyházat. Jortin ¹⁾ szerint Sándor azt állította, hogy „Jézus egy lényegű az atyával. Arius azt, hogy „Jézus teremtett lény.“ Miután Arius Sándor pa- rancsainak daczára se fogadta el az ő nézeteit, sőt még inkább ragaszkodott állításához; és miután Sándor látta, hogy sokan vannak Arius nézetén, ezért mintegy 100 püspököt Arius ellen ingerelt, őt és vele együtt több egyházi férfit, köztük két püspököt, hivatalából letett, kirekesztett és megátkozott. Ezután egy körlevelet intézett a püspökökhöz, a melyben Ariust és híveit eretnekeknek, hitaha- gyottaknak, Isten ellenségeinek, Júdás utódainak és az antikrisztus előharczosainak bélyegzi.

Sok derék férfiú volt mind a két párton. A két Eusebius Ariussal egy nézeten levén, igyekeztek a kérdést kiegyenliteni és Sándort rávenni, hogy a vitával hagyjon fel. De semmire se me- hetvén, N. Constantin Hosius kordubai püspöktől egy levelet kül- dött Sándornak és Ariusnak, a melyben hibáztatja őket, hogy oly kicsinyes dolog miatt felzavarják az egyház nyugalma. De a vita már sokkal tovább haladt volt, minthogy békés úton ki lehetett volna egyenliteni, sőt Socrates ²⁾ azt jegyzi meg, hogy mindkettő makacsul állott saját nézete mellett.

Miután e szerint a császárnak magán levélben tett megintése se eszközölhetett békét, ez okból egy egyetemes gyűlést hívott össze Niceába, hogy a kellemetlen vitának véget vessen. Mintegy 300 püspök jelent meg. Itt szőnyegre kerültek a már említett vi- tás kérdések, főleg Jézus természetének kérdése. E kérdést a püspö- kök többsége az ismeretes niceai hitforma értelmében döntöt- te el, Ariust és híveit száműzte, könyveit pedig elégette.

¹⁾ Rem. Hist. Eccl. Vol. II. p. 177. ²⁾ Histor. Eccl.

Azonban e kérdéssel szoros kapcsolatban még egy más fontos tárgy is szőnyegre jött ugyan e gyűlésen, t. i. az apostoli iratok valódisága. És épen ez az ok az, a miért ily részletesen érintettem a niceai gyűlést. Ugyanis miután Sándor és Áthanasius nézeteivel igen tekintélyes ellenzék állott szemben, az egyh. atyák arra az eszmére jöttek, hogy miután az apostoloknak mégis csak legjobban kell tudniok Jézus természetét, ennél fogva vegyék elé azok iratait és azok véleménye döntsön. Elévették tehát a keresztény irodalom termékeit, — a melyekből Socrates¹⁾ szerint Constantin mintegy 50-et összegyűjtetett volt caesareai Eusebiussal e gyűlésre, — s vitatkoztak azok apostoli eredete, vagy hamis volta felett.²⁾ A többség a szerint határozott, a mint nézetei egyik vagy másik könyv tartalmával leginkább megegyeztek. A mely könyvekre nézve a többség megállapodásra jött, azokat apostoli eredetűeknek tekintette, a többire nézve Constantintól egy parancsot eszközölt ki, hogy azok elégtessenek az Arius és hivei irataival együtt.

Az apostoli eredetűeknek nyilvánított könyvek száma ismeretes. Vannak még ezeken kívül oly új szövetségi iratok is, a melyek az atyák dühét kikerülték. Ezeknek száma, neve és tartalma is ismeretes. Neveiket fennebb érintettem. Azt azonban nem lehet tisztán tudni, hogy mekkora volt az elégetett új testamentomi köny-

¹⁾ Socratis Hist. Eccl. lib. I. c. 9. ²⁾ E tárgyra vonatkozólag igen érdekes és jellemző elbeszélést ad Pappus az ő Synodiconjában. Ő ugyan is azt mondja, hogy miután az atyák nem tudtak megegyezni Jézus természetére nézve, elhatározták felkérni Jézust, hogy válaszsza ki a sok ker. irat közül a legjobbakat és legigazabbakat, hogy azok szerint ítélhessenek a fonforgó ügyben. Ez okból, egy a végre kifizőtt napon bevitték a ker. irodalom kézíratait az e célra pompáson felkészített niceai templomba és letették egymás mellé az oltárra. Itt a pátriárka azokat megáldotta és egy kenetteljes beszédben felkérte Jézust, hogy a szent lélek segítségével által jelölje ki a valódi iratokat. Az ünnepély este felé kezdődött: az eredmény megvizsgálására pedig más nap reggel volt kifizve. Isteni tisztelet végével a templom ajtait bezárták és a kulcsot a pátriárka vette magához őrizés végett. A papság egész éjen át imádkozott, a harangok zúgtak, hogy a választás áldásos legyen. Végre másnap reggel kinyílik az ajtó, s ime: a jelenlegi 27 új testamentomi kánonikus könyv érintetlen áll az oltáron, a többiek le vannak hányva a földre. E csoda láttára mindenkit bámulat fogott el, s dicsőítette Istent. Hogy pedig a kiválasztott könyveket ezutánra biztosságba helyezték az apocryphusoktól, ez utóbbiakat ünnepélyesen megégették. Megjegyzi továbbá, hogy „Sándor és pártja könnyen találtak mellékajtot, melyen a templomba menve, a tetszésök szerinti könyvek kiválasztását eszközözlhassék“.

vek száma. Mi csak 70-nek tudjuk a címét az egyh. atyák munkáiból. E könyvek czime, azokkal a helyekkel együtt, a hol az egyh. atyáknál a 4 első százban idézve vannak, a következő:

- 1.) András cselekedetei. Euseb. H. eccl. lib. III. c. 25. Philostr. Haer. 87. Epiphan. Haer. 47, §. 1. 61, §. 63, §. 2. Gelas in Decret. apud Conc. Sanct tom 4. p. 1260.
- 2.) András könyvei August. contr. Adversar. Leg. et Proph. c. 20. Innocent. I. Epist. 3 ad. Exuper. Tholos. Epist. §. 7.
- 3.) András evangelioma. Gelas. in Decret.
- 4.) Apelles evangelioma. Hieronym. Praefat. in Comment. in Matth.
- 5.) A tizenkét apostol evangelioma. Origen. Hom. in Luc 1, 1. Hieronym. Praef. Comm. in Matth.
- 6.) Barnabás evangelioma. Gelas. in Decret.
- 7.) Bertalan apostol iratai. Dionys. Areopagit. de Theol. Myst. c. 1.
- 8.) Bertalan evangelioma. Hieronym. Catal. Script. Eccl. in Pantaen. et Praef. in Comm. in Matth. Gelas. in Decret.
- 9.) Basilides evangelioma. Orig. in Luc. 1, 1. Ambros. in Luc. 1, 1. Hieronym. Praef. in Comm. in Matth.
- 10.) Cerinthus evangelioma Epiphan. Haer 51. §. 7.
- 11.) Cerinthus jelenései. Cajas Presb. Rom. lib. Disput apud Euseb. Hist. Eccl. lib. III. c. 28.
- 12.) Krisztusnak Péterhez és Pálhoz irt levele. August de Consens. Evang. lib. I. c. 9. 10.
- 13.) Krisztus neve alatti könyvek. Ibid. c. 3.
- 14.) Krisztusnak egy levele, melyet a manichaeusok használtak. August. contr. Faust. lib. 28, c 4
- 15.) Egy hymnus, melyre Krisztus tanította a tanítványokat. Epist. ad Ceret. Episc.
- 16.) Az egyiptomiak evangelioma. Clem. Alex. Strom. I, 3. p. 452. 465. Origen. in Luc. 1, 1. Hieronym. Praef. in Comm. in Matth. Epiphan. Haer. 62, §. 2.
- 17.) Az apostolok cselekedetei, melyet az ebioniták használtak. Epiphan. Haer. 30. §. 16.
- 18.) Az ebioniták evangelioma Epiphan. Haer. 30. §. 13.
- 19.) Az enkratiták evangelioma. Epiphan. Haer. 46. §. 1.
- 20.) Éva evangelioma. Epiphan. Haer. 26. §. 2.
- 21.) A héberék evangelioma. Hegesipp. apud. Euseb. Hist.

- Eccl. I. c. 22. Clem. Alex. Strom. I. 2. p. 380. Orig. Tractat. 8. in Matt. 19, 19.
- 2.) Helkesaiták könyve. Euseb. Hist. Eccl. lib. VI. c. 38.
- 23.) Hesyehius evangeliomai. Hieronym. Praef. in evang. ad Damas. Gelas. in Decret.
- 24.) Jakab könyve. Origen. Comm. in Matt. 13, 55. 56.
- 25.) Jakab neve alatt kiadott könyvek. Epiphan. Haer. 30. §. 23. Innocent. I. Epist. 3. ad Exuper. Tholos. Epist. §. 7.
- 26.) János cselekedetei. Euseb. Hist. Eccl. lib. III. c. 25. Athanas. in Synops. §. 76. Epiphan. Haer. 47. §. 1. August. contr. Advers. Leg. lib. I. c. 20.
- 27.) János könyvei. Epiphan. Haer. 30. §. 23. et Innocent. I. ibid.
- 29.) András evangelioma. Epiphan. Haer. 38. §. 1.
- 29.) Kárióti Judás evangelioma. Iren. adv. Haer. lib. I. c. 35.
- 30.) Leuciusnak az apostolok cselekedeteiről irt könyve. August. lib. de Fide contr. Manich. c. 38.
- 31.) Lentitiusnak az apostolok cselekedeteiről irt könyve. August. de Act. cum Faelic. Manich. lib. 2. c. 6.
- 32.) Lentitius könyvei. Gelas. in Decret.
- 33.) Leontiusnak az apostolok cselekedeteiről irt könyve. August. de Fide contr. Manich. c. 5.
- 34.) Leuthonnak az apostolok cselekedeteiről való könyve. Hieronym. Epist. ad Chromat. et Heliodor.
- 35.) Lucianus evangeliomai. Hieronym. Praef. in Evang. ad Damas.
- 36.) Apostolok cselekedetei. melyet a manichaeusok használtak. August. lib. contr. Adimant. Manich. c. 17.
- 37.) Marcion evangelioma. Tertull. adv. Marcion. lib. IV. c. 2. et 4. Epiphan. Haer. 42. Proaem.
- 38.) Máté neve alatti könyvek. Epiphan. Haer. 30. §. 23.
- 39.) Mátyás evangelioma. Orig. Comm. in Luc. 1, 1. Euseb. Hist. Eccl. lib. III. c. 25. Ambros. in Luc. 1, 1. Hieron. Praef. in Comm. in Matt.
- 40.) Mátyás hagyományai. Clem. Alex. Strom. lib. 2. p. 380. libb. 3. et 7.
- 41.) Mátyás neve alatti könyv. Innocent. I. ibid.
- 42.) Merinthus evangelioma. Epiphan. Haer. 51. §. 7.

- 43.) A názárénusok evangelioma. (Lásd az idevonatkozó idézeteket a 21. sz. alatt).
- 44.) Pál és Thecla cselekedetei. Tertull. de Baptism. c. 17. Catal. Script. Eccl. in Lut. Gelas. in Decret.
- 45.) Pál cselekedetei. Orig. de Princip. lib. 1. c. 2. Euseb. Hist. Eccl. lib. III. c. 3 et 25. Philastr. Haeres. 87.
- 46.) Pál prédikációja. Lactant. de Ver. Sap. lib. IV. c. 21. Script. anonym. ad calcem Opp. Cypr. Clem. Alex. Strom. lib. 6. p. 636.
- 47.) Pál neve alatti könyv. Cypr. Epist. 27.
- 48.) Pál jelenései. Epiphan. Haer. 38. §. 2. August. Tract. 98. in Joann. in fin. Gelas. in Decret.
- 49.) A tökéletesség evangelioma. Epiphan. Haer. 26. §. 2.
- 50.) Péter cselekedetei. Euseb. Hist. Eccl. lib. III. c. 3. Athanas. in Synops. S. Script. §. 76. Philastr. Haer. 87. Hieron. Catal. Script. Eccl. in Petr. Epiphan. Haer. 30. §. 15.
- 51.) Péter tanja. Orig. Proaem. in lib. de Princip.
- 52.) Péter evangelioma. Scrap. lib. de Evang. Petri apud Euseb. H. Eccl. lib. VI. c. 12. Tertull. adv. Marc. lib. 4. c. 5. Orig. Comm. in Matt. 13, 55. 56. Hieronym. Catal. Script. Eccl. in Petr.
- 53.) Péter ítélete. Ruffin. Exposit. in Symbol. Apostol. §. 36. Hieronym. Catal. Script. Eccl. in Petr.
- 54.) Péter prédikációja. Heracl. apud. Orig. lib. 14. in Joann. Clem. Alex. Strom. lib. 1. p. 357. Lactant. de Ver. Sap. lib. 4. c. 21. Euseb. H. Eccl. lib. III. c. 3. Hieron. Catal. Script. Eccl. in Petr.
- 55.) Péter jelenései. Clem. Alex. lib. Hypotypos. apud Euseb. Hist. Eccl. lib. VI. c. 14. Theodor. Byzant. in Excerpt. ad calc. Opp. Clem. Alex. - Hieron. Catal. Script. Eccl. in Petr.
- 56.) Péter neve alatti könyvek. Innocent. I. Epist. 3. ad Exuper. Tholos. Epist. §. 7.
- 57.) Filep cselekedetei. Gelas. in Decret.
- 58.) Filep evangelioma. Epiphan. Haer. 26. §. 13.
- 59.) Scythianus evangelioma. Cyrill. Catech. VI. §. 22. et Epiphan. Haer. 66. §. 2.
- 60.) Seleucusnak az apostolok cselekedeteiről való könyve. Hieron. epist. ad Chromat. et Heliodor.
- 61.) István jelenései. Gelas. in Decret.

- 62.) Titán evangelioma. Euseb. Hist. Eccl. lib. IV. c. 29.
 63.) Tadeus evangelioma. Gelas. in Decret.
 64.) A montanista Themison katholikus levelei. Apollon. lib. contr. Cataphryg. apud. Euseb. Hist. Eccl. lib. V. c. 18.
 65. Tamás cselekedetei. Epiphau. Haer. 47. § 1. Athanas. in Synops. Script. S. §. 76. et Gelas. in Decret.
 66.) Tamás evangelioma. Orig. in Luc. 1, 1, Euseb. Hist. Eccl. lib. III. c. 25. Athanas. Synops. Script. §. 76. Gelas in Decret.
 67.^c Tamás jelenései. Gelas. in Decret.
 68.) Tamás neve alatti könyvek. Innocent. I. Epist. 3. ad Exuper. Tholos. Epist. §. 7.
 69.) Az igazság evangelioma, melyet a valentinianusok használtak. Iren. adv. Haer. lib. III. c. 11.
 70.) Valentin evangelioma Tertull. de Praescript. adv. Haeret. c. 49.

A niceai gyűlés ügymenetéről nem sok biztos adatunk van. Azt se tudjuk, hogy vajon e gyűlés hivatalosan kánonikusoknak nyilvánította-e e jelenlegi újtestamentomi könyveket. Azt azonban tisztán tudjuk, hogy ezt tenni szándéka volt; mert Socrates¹⁾ szerint Constantin már e gyűlésre öszszeszedetett volt mintegy 50 könyvet Eusebiussal. Azt is látjuk az Athanasius irataiból²⁾, hogy a többség már akkor megállapodásra jött volt e tekintetben. A honnan a következők, hogy már e zsinat kiválasztotta az új test. könyveket. Kánoni érvényre azonban — legalább az adatok szerint — a 360-ban tartott laodiceai zsinat³⁾ emelte legelőbb, a mint ezt a maga helyén tüzetesen tárgyalni fogom.

A fennebbiekből önként következik, hogy a kánonikus könyvek megállapítása pusztá emberi ítélet műve, a többség munkája volt. S ha tán a többség még más könyveket is elfogad, az új testamentom fokosabb lesz.

Ez állításomra — meglehet — azt mondják az orthodoxok, hogy az új testamentomi könyvek kánonicitásának meghatározása nem emberi ítélet következménye; mert a concilium felett a szentlélek örködött, az illette a püspököket arra nézve, hogy a valódiakat ki tudják választani. Azonban ennél sokkal okosabb dolog lett volna a szent lélektől, hogy egyáltalában ne is engedje meg à priori, hogy

¹⁾ Socrat. Hist. Eccl. lib. I. c. 9. ²⁾ Fragm. Epist. Festal. — és Synops. S. Script. ³⁾ Conc. Laodic. can. 59. οὐ δεῖ ἰδιωτικούς ψαλμούς λέγεσθαι ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ οὐδὲ ἀκανόνιστα βιβλία ἀλλὰ μόνον τὰ κανονικά τῆς κωνσταντίνου καὶ παλαιᾶς διαθήκης.

hamis iratok keletkezzenek, melyek az egyház nyugalma felzavarják, s az elméket tévútra vezessék. Ekkor meg lett volna kímélve a hamis könyvek szerzőinek fáradsága; meg lett volna kímélve az, hogy a szentléleknek őrt kelljen állani a conciliumok felett, s a püspököket a választásnál ihlesse. Ha a szentlélek őrt állott a conciliumok felett, az egymás után következő zsinatok nem hoznak annyi ellenkező határozatot. A fennebbi okokból tehát kénytelen vagyok — daczára a római egyház követeléseinek — izetlen mesének nevezni minden oly állítást, a mely azt követeli, hogy a conciliumok a szent lélek örökösége alatt állottak, — s fennebbi nézeteimhez ragaszkodva az új testamentomi könyveknek a többi ker. iratok közül való kiválasztását pusztán emberi ítéletnek nyilvánítani ¹⁾.

¹⁾ E megjegyzésemért, meglehet, sokan avál fognak vádolni, hogy kevés tisztelettel vagyok a conciliumok iránt. Megvallom, én nem is sokat érzek. A történet és tapasztalat erre tanított. Socrates (Hist. eccl. lib. I. c. 9. 10.) szerint azt mondotta Constantin a niceai zsinatra egybegyűlt atyákról, hogy „a mit azok határoztak, az se több se kevesebb nem volt magának Istennek határozatánál; mert oly érdemes lelkekben a szentlélek lakozván, az felvilágosította őket“. Azonban Sabinus, herakleai püspök, épen azt állítja hogy Constantinon és pamphíliai Eusebiuson kívül a püspökök nagy része tudatlan volt, a kik semmihez nem értettek“. Pappus is igen keveset teszen fel rólok, midőn a fennebbi eseményt beszéli el Synodiconjában. Egy híres commentator (Mace, N. T. p. 875.), a ki Pappusnak említett elbeszélését magyarázta, azt jegyzi meg, hogy „csak ily körülmény igazolhatja azt a vakbuzgóságot, a mely Constantinnak amaz edictumát átlengi, a melyben nem csak azt parancsolja meg, hogy Arius iratait égessék el, hanem még azt is, hogy az is halállal lakoljon, a ki az Arius iratait elrejtí, s nem adja át nyilvános megégetés végett. (Socrat. Hist. Eccl. lib. I. c. 9.). — Ha a jeles Jortin-nal (Remed. Hist. Eccl. vol. II. p. 177) egy oly zsinat ügymenetét vizsgáljuk a melyet egy barbar fejedelem hívott össze, s melyben ő elnökölt, megtaláljuk az indokokat, a melyek a gyűlés némely tagjainak irányadói voltak. Ily indokok voltak a püspökök részéről: a császár, az ő tanácsadói és kegyencei iránti tisztelet; a félelem, nehogy valamely hatalmas püspököt — mint az alexandriai is — megsértsenek, kinek hatalmában állott bántalmazni és kizozni minden hatósága alatti püspököt; az az ijedség, nehogy őket eretnekeknek tekintsék, a mikor aztán őket megvetnék, elítélnék, kirekesztenék, bebörtönöznék és mindentől megfosztva földönfutókká lennének; továbbá ilyenek: a közös érdek valamely tevékeny vezér férfival; a többség kegyének vadászása, a parancsolni és uralkodni vágyás; a tapsra törekvés; a hiúság; a kérdésben levő dologhoz nem értés, vagy az iránti közönyösség; baráti vagy ellenséges indulat valaki iránt; régi előítéletek; nyereségvágy; türelmetlenség, — végre az is, hogy némelyek

De mentől tovább menyünk általános vizsgálódásainkban, annál inkább növekednek a nehézségek. Hogy tehát ezeket kikerülhessük, s az új szövetségi könyvek irodalmának történetét tisztábban megérthessük, fejtjük ki jobban a kérdés alatti tudomány minőségét s állítsuk meg annak rendszerét.

Az újszövetségi iratok története előadja az egyes keresztény iratok keletkezését; azok öszszegyűjtését; a változásokat, melyeken ez iratok keletkezésöktől kezdve részben vagy egészben átmentek; továbbá azt a viszonyt, a melyben ez iratok a ker. egyházhoz állanak, és végre azt, hogy miként használták fel azokat az egyes theologiai iskolák.

Ez a történet egyfelől kritikai, a menyinyiben az egyes tényeket részrehajlatlanul megítéli és megállapítja; másfelől pedig történeti, a menyinyiben az egyes tényeket nem önkényesen és esetleg adja elé, hanem saját elvei viszonyának megfelelőleg. Gyakorlatiasság és módszer tekintetében kapcsolatban áll ugyan e tudomány a theologia körébe tartozó tudományokkal, u. m. az exegessissel, bibliai philológiával, archaeológiával, hermeneutikával, — mindazáltal még is önálló, s célja és általános becsénél fogva független a theologiai rendszerektől. Ugyanis a kritika útján kiválasztja a hitteles okmányokat s azok alakját és tartalmát megítéli. Az exegesis útján magyarázati, ethikai, nyelvtani, földirati, régiségtani, termé-

már ki voltak fáradva, s vágytak ha a csendes otthonjaikba; mások pedig el-lenszenvel voltak minden vita iránt.

Ez okok még természetesebbeknek fognak látszani. ha a zsinatok menetet a niceaitól elkezdve a tridentiig vizsgáljuk. Pál atya, a tridenti zsinat történet írója, azt állítja, hogy „a zsinat sokszor épen ellentett célból, és eszközökkel 38 évig tartott“. Brent a Pál atya által irt történet fordítója azt jegyzi meg, hogy „nem lehet élszámolni azt a végtelen eselt, a melylyel a püspökök e zsinat üléseit megakarták akadályozni: mint futkostak ide s tova, hogy megakadályozzák azokat az előterjesztéseket, melyek által büszkeségöket és jövedelmeiket csorbitva hitték; s mint keresték magoknak saját érdekeit szempontjából a szavazat-többséget“. Guicciardini (Hist. lib. IV) azt írja, hogy „a mint a papok hatalmasodtak és vagyonosodtak, kevesebbet-kevesebbet gondoltak a vallással. A vallás hatalmát csak tekintélyök emelésére és arra használták, hogy a népnek új törvényeket alkossanak“. Ha mindezeket fontolóra veszszük, bizton elmondhatjuk, hogy csupán az első jeruzsálemi gyűlésen lehetett jelen a szentlélek; a többi zsinatokat messze kerülte, a mit kétségte-lenné tesz az, hogy egy későbbi zsinat legtöbbnyire ellenkezöt határozott az elébbivel, s ez által annak határozatait megsemmisítette, — holott ha a szent lélek vezette volna azokat, következeteseknek kell vala maradniok.

szetrajzi és időtani adatokat nyújt a bibliamagyarázónak az egyes könyvek kellő megértésére. A hittan útján kifejti az egyes könyvek természetét, célját s megtanítja a keresztény vallás tanításait. Az egyháztörténet útján pedig megtanítja az egyház keletkezésekor előállott iratok megértését, és a későbbi tanok kifejlését.

E tárgy feloszlik 5 tanulmányra.

1.) Az első tanulmány, az irodalom története, a mely előadja azokat a körülményeket, melyek közt az apostoli iratok létrejöttek. Továbbá ismeretet nyújt az egyes ős ker. iratok eredetéről, céljáról, tervéről, valódiságáról, az egyes szerzőkről és az olvasokról.

2.) A második tanulmány a kánon történetét tárgyalja, vagy is azt, hogy az egyház miként választotta ki és gyűjtötte össze az egyes ker. iratokat.

3.) A harmadik tanulmány a szöveg története. Ez előadja a szöveg történetét az iratok keletkeztétől a könyvnyomtatásig. Továbbá ismertetést nyújt az eredeti példányokról, az egyes kéziratokról, a különböző variánsokról és recenziokról, mint szintén a szövegnek részekre és versekre való felosztásáról.

4.) A negyedik tanulmány az újtestamentomnak régiebb és újabb nyelvekre való fordítása történetével foglalkozik.

5.) Az ötödik az exegesis története, mely azt mutatja meg, hogy az egyes felekezetek, pártok és theologiai iskolák miként magyarázták az újszövetség könyveit.

A menynyiben tehát mi nem csak irodalomtörténeti szempontból vesszük vizsgálat alá az újszövetség könyveit, ennél fogva nem tehetjük, hogy néha néha egy-egy viszszapillantást ne vessünk az ó testamentom könyveire is.

Az „újtestamentomi iratok történetének“ ily módon való tárgyalása majdnem egészen új tudomány. Tettek ugyan a régiek is kísérletet ez irányban, mint Chrysostom ¹⁾, Athanasius ²⁾, Hieronymus, Ambrosius, Junilius ³⁾, Cassiodor ⁴⁾, Augustin ⁵⁾, Hadrian ⁶⁾, de mindezek csupán kísérletek és inkább az újtestamentomba való bevezetések voltak. Az e tárgybani komoly kísérlet a reformációval kezdődik. Azelőtt a szellem nem tudott kibontakozni

¹⁾ Synopsis Sacrae Scripturae. ²⁾ Fragm. Epist. Fest. et Synops. S. Script. ³⁾ De partibus legis div. lib. II. ⁴⁾ De instit. div. Scripturarum, aut de div. legibus. ⁵⁾ De doctrin. Christ. ⁶⁾ Εἰσαγωγή εἰς τὰς θείας γραφάς.

a hagyomány uralma alól, hogy ama történeti ismeretre tehessen szert, a melyet ily kritikai vizsgalódás igényel.

De közvetlen a reformáció se hatott kedvezőleg e tudomány kifejllesztésére, mert mind a katolikusok, mind a reformátorok dogmai kérdésekkel voltak főleg elfoglalva. Mind azáltal még is tettek e korszakban lépéseket e tudomány érdekében, még pedig legelőbb is a róm. katolikusok. Ők ugyan is azt hitték eleinte, hogy tudománnyal a protestantizmust legyőzhetik. Ez okból sokat dolgoztak a 16-ik százban és a 17-ik elején. Ők össze kezdték gyűjteni az adatokat és azokat feldolgozni. Közülök leginkább kitűnnek Santes Pagninus¹⁾, Sienai Sixtus²⁾, J. de la Haye³⁾, és Richard Simon⁴⁾.

Utánok mindjárt a reformátorok veszik kezökbe e tudomány kezelését. Általuk sokat fejlett a bibliai könyvek története. Azonban egészen a 18-ik száz esztendőig minden ez irányban tett dolgozatok kezdetleges műveknek maradnak a kritika hiánya miatt. A reformátorok és hiveik közül kitűnnek Luther⁵⁾, Kalvin⁶⁾, Walther⁷⁾, Calovius⁸⁾ Rivet⁹⁾, Heidegger¹⁰⁾, és Walton¹¹⁾.

A mult száz esztendőben Semler¹²⁾ és Michaelis¹³⁾ kritikai alapot adtak e tudománynak. Ugyanezt az utat követték a jelen száz esztendő elejétől kezdve a theologusok¹⁴⁾. És ez úton sokat közeledtek az igazsághoz, bárha némely kérdéseket még taláalomra oldottak meg. Később a mint a kritika jobban mivelve lőn, határozottabban kifejezték egyesek kételyeiket, s igyekeztek kimutatni a kritika jogosultságát¹⁵⁾. Még később egészen új stadiumba lépet e tudomány, mikor a kritika újabbi nyomozás alá vette az egyh. atyák munkáit, s az apostoli korszak viszonyait és ezek által mintegy újra alakította az újtestamentomi irodalom történetét¹⁶⁾.

¹⁾ Santes Pagn. Isagoge ad ss. literas. 1536. ²⁾ Sixt. Sien. Bibliotheca Sancta. 1566. ³⁾ Prolegomena in V. et Nov. Test. 1660. ⁴⁾ Histoire critique du V. T. 1678. — Hist. crit. du N. T. 1689. — Hist. crit. des vers. du N. T. 1690. ⁵⁾ Luther's Werke. ⁶⁾ Calvin Opera. ⁷⁾ Officina bibl. noviter adaptata. ⁸⁾ Criticus sacer biblicus. ⁹⁾ Isagoge ad S. Script. ¹⁰⁾ Enchiridion bibl. ¹¹⁾ Appar. bibl. chronol. — topogr. — philologus. ¹²⁾ Richtung u. Schrift. u. deren Bedeutung für die Wissenschaft. — Abhandl. v. freien Gebrauch. des Kanons. 1771—1775. 4 köt. ¹³⁾ Einleit. in d. göttl. Schrift. des N. T. 1750. ¹⁴⁾ Eichhorn: Einl. in. d. A. T. 1780; Apocryph. 1795; ins N. T. 1804. — H. Cludius: Uransichten d. Christenthums. 1808. ¹⁵⁾ De Wette: Einl. in. d. Bibel des A. u. N. Test. 1817. 1826. — Schleierm: Einl. ins N. T. 1845. ¹⁶⁾ Credner: Einl. in. d. N. T. Geschichte d. N. T. Kanons. — Bleek: Einl. ins A. u. N. T. Berlin. 1850.

A protestantizmusnak ilyen törekvése mellett háttérbe szorult a római egyház a 18. és 19. százakban, annyival inkább, mert átlátta végre, hogy tudományával nem győzheti le a protestantizmust. Vannak ugyan ez időből is munkák róm. katolikusoktól ¹⁾, de a vetélkedés miatt ezek is hátramaradtak az idő szellemétől.

Mindenek mellett, — habár egyesek, mint Baur, De Wette, Ewald, Mill, Credner s mások jeles műveket irtak is, — az újtestamentom kritikai története eddig elé csak a Michaelis álláspontján maradt. Én tehát felveszem a bírálat által kinyomozott és megállapított tényeket, s az elébb felállított természetes rendszerben úgy adom elé az új testamentom történetét, a mint azt a rajta átvonuló eszme, az anyag és annak kifejtése megkívánja. Ez okból látni fogjuk legelőbb is a ker. irodalom termékeit.

Simén Domokos.

¹⁾ Jahn: Einl. in d. göttl. Bücher d. A. T. 1793. — Hug: Einl. in d. Schrift. d. N. T. 1826. — Glaire. Introd. hist. et Crit. aux livres de l'A et du N. Test. 1843. — De Xivrey: Étude sur le style et le texte du N. T. 1856.